

На сучасному етапі розвиток кооперації стримується через недосконалість відносин власності, господарського механізму, порушення принципів кооперації, недостатньою підтримкою держави. Кооперативні економічні організації можуть функціонувати й розвиватися тільки в умовах загального вдосконалення інституціонального ринкового середовища з його правовими, соціальними, економічними, політичними й іншими чинниками. Адже основними причинами відставання у розвитку кооперації в Україні від країн Західної Європи стали не тільки уповільнення в економічному розвитку, але й бездіяльність і байдужість держави, її законодавчих органів до цієї проблеми, відсутність відповідного інституційного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбонос Ф. В. Кооперація методологічні та методичні основи / Ф. В. Горбонос. – Львів : Львівський аграрний державний університет, 2003. – 264 с.
2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – К. : Логос, 1999. – 256 с.
3. Латфуллин Г. Р. Теория организации : учеб. для вузов / Г. Р. Латфуллин, А. В. Радченко. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.
4. Лафта Дж. К. Теория организации : учеб. пособие / Дж. К. Лафта. – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 416 с.
5. Макаренко А. П. «Теория и история кооперативного движения» : учеб. пособие для студ. высших и средних спец. учеб. заведений / А. П. Макаренко. – 2-е изд. – М. : ИКЦ «Маркетинг», 2002. – 328 с.
6. Мильнер Б. З. Теория организации : ученик / Б. З. Мильнер. – 5-е изд., перераб. и допол. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 720 с.
7. Нестеренко А. Н. Экономика и институциональная теория / А. Н. Нестеренко ; отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 416 с.

УДК 334.73.01:338.43.01

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КООПЕРАЦІЯ»

А. Д. Корягіна; В. В. Зіновчук, доктор економічних наук

Реформування вітчизняної економіки корінно змінило взаємовідносини економічних агентів і створило соціально-правові передумови для розвитку ринкових інституцій. В аграрному секторі економіки відбулися зміни земельних і майнових відносин, виникли підприємства якісно нових організаційно-правових форм. Зазначені перетворення в першу чергу спрямовані на підвищення результативності, ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Однак у ситуації, коли ще значна частина сільськогосподарських формувань знаходиться в процесі кардинальних змін відносин власності, організації виробництва, системи

управління тощо, принципово важливо зберегти існуючі майнові комплекси, виробничу та соціальну інфраструктуру, сівозмінні, кваліфіковані кадри тощо. Особливо це доречно для нинішнього етапу розвитку, коли ситуація в аграрному секторі стала певним обмежувальним чинником у формуванні та розвитку потенційних можливостей аграрних підприємницьких структур. За таких умов організаційно-правовою формою підприємства, що, з одного боку, зберігає переваги великомасштабного виробництва, а з іншого – є адекватною завданням ринкової трансформації, є сільськогосподарські кооперативи.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних за-

сад проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації зробили такі класики кооперативної думки як М. Туган-Барановський, О. Чайнов, М. Кондратьєв, М. Левицький, Б. Мартос, І. Ємельянов, О. Анциферов тощо. Серед сучасних економістів-аграрників, що займаються дослідженням проблем розвитку кооперації, слід відмітити О. Серову, А. Римарука, Ф. Горбоноса, О. Крисального, М. Маліка, В. Зіновчука, А. Пантелеймоненка, Г. Черевка, Л. Молдавана, В. Гончаренка, Ю. Ушкаренко та ін. Загально відомо, що термін «кооперація» походить від латинського слова «cooperation», що означає «співробітництво», або «співпраця». Такого підходу дотримується більшість науковців-дослідників, однак у поняття «кооперація» вони вкладають різний зміст. Тому, на нашу думку, дане питання потребує подальшого дослідження, певної конкретизації та уточнення.

Отже, метою даного дослідження є визначення економічної сутності поняття «кооперація».

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів визначення економічної сутності поняття «кооперація».

Об'єктом дослідження є процес удосконалення понятійного апарату щодо визначення терміна «кооперація».

Вважається, що термін «кооперація» в його сучасному розумінні був уперше вжитий англійським ученим Р. Оуеном. Деякі науковці навіть називають його «батьком кооперації» [1]. Того часу ідеологія кооперації відображала стадію соціального руху та захисту трудящих в умовах початку розвитку капіталізму в землеробстві. На нашу думку, зародження кооперації стало необхідністю заради боротьби проти тиску капіталу на робітничий клас. Крім того, особливий внесок у формування кооперативного руху, що набув світового значення і зберігає свою практичну важливість до сьогодні, зробив відомий німецький діяч В. Райфайзен. Результатом його діяльності стало створення перших «кас взаємодопомоги» для збіднілого сільського населення. У Франції, так само як Р. Оуен в Англії та В. Райфайзен у Німеччині, предтечею кооперативного руху був Ш. Фур'є.

Основну мету кооперації він вбачав в укрупненні та концентрації виробництва, що спричинило б підвищення продуктивності праці та зростання його ефективності.

Отже, ідея кооперації прийшла в нашу країну із Заходу та рухалася складним і суперечливим шляхом. Над її втіленням у життя працювали представники багатьох течій суспільної думки, що дотримувалися різних теоретичних засад і мали різні погляди на майбутній устрій країни. Визначним теоретиком і практиком української кооперативної думки був М. Левицький. Його ідеї зводилися до виробничого кооперування селян через об'єднання в хліборобську артіль, які мали допомогти селянам орендувати та навіть купувати землю, одержати від банку позики, придбати засоби виробництва, а також взяти в свої руки збут продукції, що практично було недоступним одноосібнику: «Поки селяни не в змозі завести собі інвентар, нехай беруть позичку і об'єднуються в артіль» [2, с. 133]. Послідовником М. Левицького, схильним до розвитку кооперації через організаційну структуру – артіль, був визначний учений, дослідник кооперативної ідеї Б. Мартос. Він стверджував: «Кооперації потрібні люди, які громадські справи ставили б вище своїх особистих та в успіхах кооперативу бачили б найбільше для себе задоволення» [2, с. 133].

Розуміння кооперації як можливої форми суспільно-економічних організацій трудящих, спрямованої на захист їх економічних інтересів господарськими методами, належить М. Туган-Барановському. На його думку, кооперативні підприємства – це, по суті, єдина форма господарської організації, що виникла в результаті свідомих зусиль селян і як виробнича структура, здатна не лише захистити їх економічні інтереси, а й досягнути поставленої мети. З погляду М. Туган-Барановського, привабливістю кооперативної ідеї є те, що її реалізація не пов'язана з насильством, вона базується на високих етичних нормах людей, взаємодопомоги та солідарності. Кооперативне підприємство створене в результаті свідомих зусиль його членів і через це «в кооперативі немає ніякої примусової влади і якого б то не було насильства» [3, с. 220]. На нашу

думку, у цьому визначенні автор звертає увагу на отримання переваг від великомасштабного виробництва та виділяє соціальний зміст сільськогосподарської кооперації.

Усесвітньо відомим ученим, що досліджував природу кооперації, теорію якого вважають найбільш завершеною і логічно виваженою був О. Чаянов. Його теоретичні розробки припадають на період, коли в достатній мірі був розвинутий капіталізм у землеробстві та формувалися зачатки глобалізації в економіці. Відповідно, і його погляди відображали розвиток кооперації як виробничої необхідності, так і економічної доцільності. Селянську кооперацію О. Чаянов розумів як «союз господарств», які від цього не знищуються, а і надалі залишаються дрібними трудовими господарствами й отримують відповідний зиск [4, с. 6]. Не менш відомий науковий діяч І. Зассен кооператив трактував об'єднання нефіксованої кількості осіб, побудованих на принципах самодіяльності й демократичної рівноправності, яке має на меті допомогти своїм членам за рахунок організації спільного виробничого чи розподільчого підприємства [5]. На нашу думку, визначення цього вченого цікаве тим, що в ньому автор звертає увагу на необмежену кількість членів, які бажають вступити в кооператив, ураховані принципи демократії та рівноправності.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «кооперація» пояснюється: «...як одну з форм організації праці, при якій багато осіб спільно беруть участь в одному і тому ж процесі або в різних, але пов'язаних між собою процесах праці» [6, с. 331–332]. В економічній енциклопедії поняття «кооперація» ідентифікується як добровільне колективне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) та/або праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності [7, с. 75]. У даному контексті, «кооперація» розглядається переважно як організаційна структура. Питання щодо отримання економічної користі, захисту своїх інтересів, іншого зиску членів кооперативу отриманого від групових дій, на нашу думку, висвітлений недостатньо. Щодо законодавчої бази України, зокрема Закону України «Про

сільськогосподарську кооперацію» із змінами та доповненнями, внесеними 02.11.2000 р., сільськогосподарська кооперація визначається як «система сільськогосподарських кооперативів, об'єднаних, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу» [5]. Спостерігається приблизно та сама ситуація. Проте, в Законі України «Про кооперацію», її подають як систему «кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів» [8]. Як бачимо, тут уже відображено економічні та соціальні переваги членів-учасників.

Сучасний науковець-дослідник В. Гончаренко поняття «кооперація» розглядає в контексті з поняттям «самодопомога» і вважає, що більшість народів світу вихід із скрутної ситуації знайшли саме як «...самодопомога населення шляхом взаємодопомоги на кооперативних засадах» [9, с. 10]. Значний вклад у спробу відродити розуміння істинної суті кооперації і кооперативного підприємства зробив учений В. Зіновчук. Зокрема, дослідник має особливий підхід і розглядає розвиток кооперації в нинішніх умовах з позиції групових дій сільськогосподарських товаровиробників, як «...процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише або швидше – за допомогою групових дій» [1, с. 25]. Як бачимо, у зазначеному контексті поняття «кооперація» не пов'язується лише з організаційною структурою, натомість розглядається процес об'єднання зусиль і ресурсів зацікавлених суб'єктів і розкривається соціально-економічний ефект від співпраці. Є. Ходаківський вбачає в процесі кооперації ефект «синергії» та подає її, як «...організаційно-економічне основу функціонування суспільства, оскільки завдяки кооперативним зв'язкам суспільство не є механічною сумою індивідів, а є відображенням цілісної органічної системи, що здатна ефективно розвиватися» [11, с. 25]. Цікавими є визначення С. Прокоповича, який схиляється до того, що «кооперація є засобом підвищення продуктивності та дохідності праці своїх членів і самозахисту їх від експлуатації капіталу» [12] та Ф. Горбоно-

са, який вважає, що «кооперація – це економічні взаємовідносини між партнерами, певним чином організовані для досягнення мети при найменших питомих витратах ресурсів» [13, с. 29]. На нашу думку, цінність полягає

в тому, що в даному контексті «кооперацію» відображено як ідеологію виживання та ефективного функціонування сільськогосподарських виробників, що є дуже важливим за сучасних умов ринку (табл).

Таблиця

Окремі визначення поняття «кооперація» та короткий коментар автора

Автор	Короткий коментар стосовно характеристик, які мають найбільше методологічне значення
Р. Оуен, Ш. Фур'є, В. Райфайзен	Ідеологія кооперації відображена як захист трудящих і збіднілих верст населення в умовах початку розвитку капіталізму
М. Туган-Барановський	Автор звертає увагу на отримання переваг від великомасштабного виробництва та підкреслює соціальний зміст сільськогосподарської кооперації
М. Левицький, Б. Мартос	Вбачали ідею кооперування через виробниче об'єднання «артіль», що допомогло б селянам орендувати й купувати землю, одержати від банку позики, придбати засоби виробництва та взяти в свої руки збут продукції, що було практично недоступним одноосібнику
О. Чаянов	Погляди автора, відображають розвиток кооперації як виробничої необхідності, так і економічної доцільності. Крім того, зроблено акцент на соціальних перевагах процесу кооперування
О. Анциферов	Автор робить акцент на соціально-економічному аспекті
К. Пажитнов	Кооперацію розглядає, як будь-який прояв співпраці та взаємодопомоги. Також вбачає у ній, один зі способів протистояння капіталістичному ладу виробництва
В. Гончаренко	Розглядає кооперацію в контексті з поняттям «самопоміг», та ставить її на засадах багатьом країн світу, як «вихід із скрутної ситуації».
Ф. Горбонос	Подає «кооперацію» як інструмент досягнення мети при найменших затратах наявних ресурсів
С. Прокопович	Схиляється до того, що «кооперація» є засобом підвищення продуктивності та дохідності праці членів-учасників процесу та інструментом самозахисту від експлуатації капіталу
В. Зіновчук	Автор не пов'язує процес «кооперації» лише з організаційною структурою. Натомість розглядає її як «основу», при якій в нинішніх умовах господарювання лише/або швидше можливо отримати бажаний результат. Крім того, дослідник розкриває соціальні переваги від співпраці
Є. Ходаківський	Вбачає в кооперації організаційно-економічну основу суспільства, яка дозволяє йому ефективно функціонувати як «цілісна органічна система»
О. Булуй	Виділяє економічні та соціальні переваги членів-учасників процесу кооперування. Економічні переваги він розуміє забезпечення максимізації прибутку (у виробничих кооперативах) і як забезпечення мінімізації витрат, раціональне використання ресурсів, задоволення різних потреб тощо; соціальні, в свою чергу, – як самопоміг, взаємодопоміг, захист інтересів, покращення побутових умов тощо

Отже, узагальнюючи різні концептуальні положення відомих учених-економістів, можна виділити два основних підходи до розуміння поняття «кооперація»:

- перший – кооперація розглядається як організаційна структура, тобто добровільні об'єднання людей для спільної господарської діяльності, або одна з форм організації праці, при якій багато осіб спільно беруть участь в одному й тому ж процесі праці;

- другий – кооперація розглядається як процес об'єднання зусиль і ресурсів, ототожнюється з існуванням сукупності аналогічних кооперативів.

Проте, на нашу думку, в сучасних ринкових умовах господарювання зупинятися на одній зі сторін об'єкта дослідження не варто. Так, розкриття терміна «кооперація» вимагає ширшого та точнішого визначення, адже пов'язувати цей процес лише з організаційною структурою

чи процесом об'єднання ресурсів і людей неправильно. На нашу думку, поняття «кооперація» слід розглядати у трьох площинах, а саме: як організаційно-інституційну структуру; враховувати економічну користь від процесу кооперації (або отримання прибутку, або зменшення питомих витрат), забезпечувати захисту різноманітних інтересів членів і висвітлювати соціальні переваги. Отже, систематизувавши зазначене вище, можна дійти висновку, що «кооперація» – це специфічна форма господарювання, яка проявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами з тим, щоб досягти спільної мети та отримати економічну користь від процесу господарювання (або максимізувати/мінімізувати питомі затрати ресурсів) на основі взаємної допомоги та вигоди всіх учасників процесу кооперації, задоволення інтересів кожного та дотримання соціальних гарантій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
2. Українські кооператори. Історичні нариси. – Львів : Коопосвіта, 1999. – Кн. 1. – 454 с.
3. Туган-Барановський М. І. Політична економія : Курс популярний / М. І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – 262 с.
4. Чайнов А. В. Краткий курс кооперации / А. В. Чайнов. – М. : Кооперативное издательство, 1925. – 77 с.
5. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – С. 683–695.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
7. Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний та ін. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.
8. Про кооперацію : Закон України // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 142–152.
9. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація. Форма економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) / В. В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с.
10. Пажитнов К. К вопросу о сущности кооперации и её определении / К. Пажитнов // Весник кооперации. – 1915. – Кн. 6. – С. 13–20.
11. Авторитаризм, синергетика руйнувань і позитивних змін : науково-популярне видання / Є. І. Ходаківський, І. Г. Грабар, Ю. С. Цал-Цалко. – Житомир, 2007. – 206 с.
12. Подольский И. М. Новый труд по теории и практике кооперации / И. М. Подольский // Весник кооперации. – 1914. – Кн. 2. – С. 38.
13. Горбонос Ф. В. Кооперація як форма прояву відносин / Ф. В. Горбонос // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 26–32.
14. Булуй О. Г. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів : дис. ... канд. екон. наук : 01.03.02. – Житомир, 2007. – 324 с.
15. Henzler R. Betriebswirtschaftliche Probleme des Genossenschaftswesens / R. Henzler. – Wiesbaden, 1962. – S. 31.
16. Mande E. Grundtatbestande und Grundfragen der Genossenschaft / E. Mande. – Teil 1. – Hohenheim, 1995. – S. 5.